

ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ВНЗ

Стаття присвячена актуальній проблемі визначення суті обдарованості, шляхів її виявлення, навчання і виховання обдарованих студентів.

Ключові слова: обдарованість, обдарований студент, здібності, типи обдарованості.

Статья посвящена актуальной проблеме определения сути одаренности, путей ее выявления, обучения и воспитания одаренных студентов.

Ключевые слова: одаренность, одаренные студенты, способности, типы одаренности.

The article is dedicated to the actual problem of the endowments essence definition, the ways of its exposure, teaching and upbringing of gifted students.

Keywords: endowments, gifted students, abilities, types of endowments.

Ми живемо в час інноваційних технологій, тому в Україні потрібні люди, здатні приймати нетрадиційні, нешаблонні рішення, які вміють креативно мислити. Здібні, талановиті люди в будь-якому суспільстві є його інтелектуально-духовною основою, сутністю, тому їхніми зусиллями й забезпечується прогрес.

Перетворення, що відбулися в системі освіти в ХХІ ст., її переорієнтація на гуманістичні, особистісно-орієнтовані й розвиваючі освітні технології змінили ставлення до тих, хто навчається, хто проявляє неординарні здібності. З'явилися освітні заклади, навчальні й соціальні програми, громадські організації і фонди, які ставлять за основну мету виявлення, навчання, розвиток обдарованої особистості майбутнього фахівця. Саме навчальні заклади покликані вирішувати проблему підготовки якісного рівня випускника, примножувати науковий і духовний потенціал нашого народу, сприяти інтеграції середньої і вищої освіти, науково-дослідницьких центрів, виробничих об'єднань, а також виховувати громадянина – людину, яка усвідомлює свої права і обов'язки, яка дотримується норм і правил співіснування, прийнятих у суспільстві.

Науковий підхід до виявлення обдарованих студентів полягає в тому, що допомагає розкрити природу і психологічний механізм творчості, забезпечити можливість використання законів творчості для удосконалення змісту і методів навчання всіх студентів. Наприклад, за Програмою виявлення та розвитку обдарованості, складеною Пузиревичем К.В., практичним психологом Успенівсь-

кого НВК, виявляти здібності до занять науковою працею можна за такими критеріями:

- чітко висловлює думки;
- читає книги, наукову літературу, випереджаючи навчальну програму;
- виявляє більші, ніж у звичайних студентів, здібності у користуванні абстрактними поняттями та у встановленні узагальнень;
- має хорошу моторну координацію, особливо між зоровим та слуховим сприйняттям (добре фіксує те, що бачить, і чітко записує те, що чує);
- після занять любить читати науково-популярні книги та журнали;
- не впадає у відчай, коли його нові задуми та проекти не підтримують викладачі або батьки;
- намагається зрозуміти причини і сенс подій;
- проводить багато часу над створенням проектів, конструюванням;
- любить обговорювати наукові події, винаходи, часто замислюється над цим.

Однак, як показує практика, при роботі з такою молоддю постійно виникають педагогічні й психологічні труднощі, обумовлені різноманітністю підходів до визначення поняття обдарованості та її видів, включаючи вікову і приховану обдарованість, варіативністю сучасної освіти, а також незначною кількістю спеціалістів, професійно і особистісно підготовлених до роботи з обдарованими дітьми. Звідси виникає проблема щодо розробки системи психологічних, дидактичних і психолого-дидактичних методів і навчальних матеріалів із теорії і практики роботи з різними категоріями обдарованих студентів у вищих навчальних закладах.

Зазначимо, що поняття „обдаровані студенти”, „видатні студенти” дуже умовні. Цими термінами позначають тих студентів, у яких проявляється розумовий підйом на ранніх етапах їх розвитку, у яких яскраво виражена та чи інша спеціальна розумова властивість, з ознаками розвитку наукового таланту.

Слід зацентувати увагу на тому, що слово „дар” походить з давньотевтонської мови і спочатку означало плату за дружину. Інше значення цього слова знаходимо в давньофранцузькій, де воно означало отруту. Лише в середині ХІХ ст. цей термін було вжито А.Треєм (1839) у поєднанні зі словом „геній”. Але ми не знаходимо будь-якого запису щодо часу, коли слово „обдарований” почало означати найрозумніший.

Зауважимо, що досліджуючи проблему обдарованості, більшість науковців зосереджують свою увагу на дітях молодшого віку, аргументуючи це тим, що обдарованість необхідно виявляти якнайраніше, тому термін „обдарований студент” не набув широко застосування.

Проблема обдарованості є однією з пріоритетних проблем сучасної педагогічної науки. Їй присвячено праці відомих психологів, педагогів (Ш.Амонашвілі, І. Волощука, Ю. Гільбуха, Дж. Гільфорда, О.Захаренка, О.Кульчицької, Н. Кічук, А. Матюшкіна, В. Моляка, Н. Лейтеса та ін.).

Проблема обдарованості актуальна протягом кількох сторіч, але й до сьогодні залишається відкритою. Вплив суб’єктивного підходу відчувається у працях М. Холодної (1997), яка вивчає інтелектуальну обдарованість, як рівень розвит-

ку і тип організації інтелектуального ментального досвіду, що забезпечують можливість творчої інтелектуальної діяльності. Н.Лейтес відкрив концепцію „вікової обдарованості”, В.С.Юркевич вивчав і практично використовував пасивну форми пізнавальної потреби як основного інтелектуально-особистісного „ядра” розвитку загальної обдарованості та як принципову умову розвитку. Динамічна теорія обдарованості, розроблена Ю.Д.Бабаєвою. Такі науковці, як В.С. Дружиніна, Н.С. Лейтес, О.В. Зазимко, М.А. Холодна визначили особливості старшого віку як важливого етапу розвитку обдарованості [3, с.8]

Не викликає ніякого сумніву те, що потенціал обдарованості є найефективнішим ресурсом духовного і матеріального розвитку людства. Тому, як будь-який ресурс, його необхідно своєчасно виявити і розумно використати.

Як зазначали вітчизняні науковці, *обдарованість* – це двоєдиний феномен. З одного боку, обдарованість - потенційна обдарованість, яка характеризує людину саме як індивіда, тобто як біологічний організм відповідного типу. З іншого боку, це та обдарованість, яка характеризує людину як індивідуума, тобто як представника певного соціуму і як суб’єкта, реалізатора деякої активності. Сюди можна віднести здібності, спроможності, здатності, інтереси індивідуума.

Обдарованість – індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягати значних успіхів у певній галузі діяльності.[2, с.362] У загальному вигляді поняття „обдарованість” розвивається як когнітивний, соціальний і мотиваційний потенціал, який дає можливість досягти високих результатів в одному чи декількох напрямках. Розуміння сутності обдарованості та її природи характеризується надзвичайним діапазоном поглядів. Слід наголосити на тому, що існує понад 100 визначень обдарованості, причому серед них немає жодного, яке цілком влаштовувало б хоч якусь частину психологів і педагогів.

У педагогіці виділяють такі *типи обдарованості*:

- раціонально-мислительний (необхідний політикам, вченим, економістам);
- образно-художній (необхідний дизайнерам, художникам, письменникам);
- емоційно-почуттєвий (необхідний літераторам, режисерам);
- раціонально-образний (необхідний філософам, учителям).

Зауважимо, що в сучасних вищих навчальних закладах важливо правильно організувати роботу викладача з обдарованими студентами (важливо, застосовуючи психолого-педагогічні методики, правильно визначити тип обдарованості), не тільки створюючи потрібні умови для їх розвитку, а й психологічно готувати їх до наполегливої праці, самовиховання, самореалізації.

Обдарований студент - особистість, у якої у ранньому віці виявляють здібності до виконання певних видів діяльності. Зазначимо, що до характерних проявів обдарованості у студентів належать такі, як підвищений рівень абстрагування, критичність, легкість засвоєння нових ідей і знань (їх комбінування), критичність мислення, формування міркувань, умовиводів, розвинені навички самоконтролю в навчальній діяльності та в спілкуванні, висока працездатність, сформованість різних видів пам’яті, багатство уяви, неординарність, висока розумова активність, енергійність, схильність до ризиків та інше [1, с.193]. Проте хотілося б зауважити, що обдаровані студенти – це передусім живі люди, а не

абстрактні носії талантів, здібностей, тому необхідно звертати увагу і на їхні проблеми, недоліки.

Обдаровані студенти набагато швидше своїх однолітків проходять початкові рівні соціальної адаптації; їм властива слухняність і зразкова поведінка, орієнтована на одержання позитивної оцінки дорослих.

Здавалося б, студентській молоді, що виділяється серед однолітків розумовими, творчими здібностями, буде легше навчатися, у них буде менше проблем і труднощів у житті. Однак у школі, у сім'ї в них виникає ряд ускладнень. І практичним психологам, і педагогам слід знати такі *проблеми обдарованих студентів*, як:

- неприязнь до ВНЗ (нерозуміння і незадоволення інтересів і запитів студентів з неоднорідними здібностями);
- нонконформізм (заперечення стандартних вимог, особливо, якщо вони йдуть врозріз їхнім інтересам, або видаються безглуздими);
- занурення у філософські проблеми (обдарована молодь замислюються над такими явищами, як смерть, потойбічне життя, філософські проблеми);
- розбіжність між фізичним, інтелектуальним та соціальним розвитком та ін.

Слід наголосити на тому, що працювати з такими студентами складно. Викладачеві необхідно проявити чуйність і доброзичливість, мати динамічний характер, високий рівень інтелектуального розвитку та почуття гумору (але без сарказму), виявити гнучкість свого характеру, постійно самовдосконалюватися, мати творчий світогляд. Адже нерідко основні особливості обдарованої молоді проявляються під час їхньої взаємодії з викладачем. Своїми репліками та запитаннями, зауваженнями та відповідями такі студенти часто заганяють викладача в глухий кут. Невпевнені в собі викладачі, ті, які мають негативну самооцінку, зазвичай потерпають від цього, намагаються „поставити на місце”, „зрізати” такого студента. А це, звичайно, негативно впливає на її особистісний інтелектуальний розвиток.

Робота з обдарованими студентами вимагає належної змістовної наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової аполітичної, розвиваючої, творчої діяльності. Вона під силу висококваліфікованим, всебічно розвинутих, наполегливим, цілеспрямованим, емоційно врівноваженим, небайдужим до свого предмета викладачам.

Акцентуємо нашу увагу на тому, що саме емоційна стабільність є одним з критеріїв при роботі з обдарованими студентами. Адже, якщо викладач приступає до роботи (читання лекції, проведення практичних, лабораторних та інших занять) з вантажем невирішених проблем, то зазвичай його не сприймають як наставника, адже обдаровані студенти потребують гідних зразків для наслідування, тому викладач повинен бути завжди зібраним і вміти керувати власними емоціями і почуттями.

Серед форм, методів і засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності обдарованих студентів найефективнішими визнають інтерактивні методи, частково-пошукові, проблемні, дослідницькі; творчі завдання різного характеру; написання рефератів при вивченні теоретичних курсів; інтерактивне читання

лекційного курсу з опорою на базові знання студентів; проведення колоквиумів із теоретичних проблем на основі методу евристичної бесіди; творчі вправи; науковий доказ логічних суджень; оптимальний підбір фактичного матеріалу; самостійне опрацювання матеріалу; практичні роботи [1, с.194].

Серед засобів навчання важливе місце посідає дидактичний матеріал, який викладач використовує для залучення студентів до роботи з книжкою, іншими джерелами знань, для організації самостійних робіт на занятті та вдома, а також для оперативного контролю за засвоєнням знань.

Серед науково-педагогічних працівників ВНЗ побутує думка, що обдарованих особистостей складно навчити, а ще складніше виховувати. На думку психологів, причиною цього є притаманне їм інтелектуальне сприйняття таких моральних понять, як справедливість, доброта, милосердя тощо. Обдарованим студентам властиво не виконувати стандартні вимоги, якщо вони для них не зрозумілі чи суперечать їхнім переконанням. Зрештою, своєрідність їхньої психіки робить їх важкодоступними для виховного впливу.

З метою виховання особистості сьогодні важливим є створення таких умов, за яких могли б реалізуватися можливості кожного студента. Оволодіння науковими положеннями про суть обдарованості дасть змогу чіткіше визначити можливості та шляхи перебудови виховного процесу. У нашій роботі ми виділили такі завдання викладачам у вихованні обдарованих студентів :

- * згладження гострих кутів у їхніх стосунках з одногрупниками (зменшення їх страждань, які спричиняються їхньою соціальною ізоляцією, насмішками і знущанням з боку однолітків, що може призвести до психологічної травми);

- * ліквідування прогалин сімейного виховання, формування в них переконання, що всі люди мають нормально сприймати як успіхи, так і невдачі;

- * створення умов для реалізації їх здібностей;

- * застосування індивідуального підходу (когось, образно кажучи, можна кинути у воду і дати йому можливість, хлюпаючись, виплисти самому, а біля іншого потрібно стояти з жердиною);

- * вироблення в обдарованих студентів звички будь-що доводити розпочату справу до кінця;

- * усвідомлення того, що виховний процес є найважливішим етапом у житті обдарованих студентів, формуванні їх як особистості та ін.

З огляду на вищезазначене, важливим *завданням* педагогів є – навчити обдарованого студента не впадати у відчай, підтримати морально, допомогти віднайти посильні завдання. Зусилля педагогів у їх вихованні мають спрямовуватися й на те, щоб їхнє людське прагнення порівняти себе з іншими, бути кращими за інших реалізовувалось у неатрофованій, неспотвореній формі. Проте виконати це нелегке завдання зможе лише творчий, високоінтелектуальний, з високою внутрішньою і зовнішньою культурою педагогічний працівник. Більшість студентів сприймає викладача як непересічну постать та пов'язує своє професійне й особистісне зростання з його індивідуальністю.

Узагальнюючи погляди таких науковців, як Г.Акопов, О.Гульбс, Н.Павелко, С.Сгадов, та ін., пропонуємо такий професійно-творчий портрет викладача вищої школи: знання свого й суміжних предметів (за умови не просто викладання

їх, а використання як матеріалу науки для розумового й професійного розвитку студентів); захопленість своїм предметом; вміння передати знання іншим, розвивати інтерес до свого предмета; вміння обґрунтовано обирати методи, засоби й форми навчально-виховної роботи в сучасних умовах; творчий підхід до навчальних занять; інтелектуальні якості: різнобічна ерудиція (володіння ґрунтовними знаннями з економіки, політики, філософії, літератури, мистецтва, досягнень науки й техніки); високий рівень загальної культури; гнучкість і неординарність мислення, ясний виклад своїх думок; вміння прийняти точне рішення; вміння аналізувати природу досягнень і недоліків у професійно-педагогічній діяльності, досвід інших викладачів з метою узагальнення й переносу ефективних форм, методів і прийомів навчання у власну практику; володіння державною мовою; знання однієї з іноземних мов; культура й техніка мови; лексичне багатство; морально-етичні якості: працездатність, самостійність, допитливість, комунікабельність, „відкритість до нового”, рефлексія, тактовність, моральна стабільність, розвинуте почуття відповідальності, чесність, простота й скромність, справедливість у стосунках зі студентами й колегами; емоційно-вольові якості: почуття гумору, оптимізм, життєрадісність; артистизм; сила волі, витривалість, урівноваженість, стійкість, цілеспрямованість, переконаність, рішучість, сміливість; соціальна активність, ініціативність; дисциплінованість, самовладання, самоконтроль, вимогливість до себе й інших; послідовність; здатність до гальмування у поєднанні зі швидкою реакцією, винахідливістю й емоційною рівновагою; психолого-педагогічні якості: знання педагогіки й психології (зокрема, студентської), теорії управління в освітянських колективах, основ педагогічного менеджменту; вміння ставити педагогічні цілі й визначати задачі навчально-виховної діяльності за рівнем навчаємості й вихованості студентів; організаційні здібності; вміння оперативно приймати рішення та знаходити відповідні засоби педагогічної дії на навчальну діяльність студентів; вміння ефективно здійснювати навчально-виховний процес, підтримувати дисципліну, контролювати роботу студентів та взаємодіяти з ними; вміння проектувати розвиток особистості й колективу, результати навчання й виховання; педагогічний такт; педагогічна спостережливість і уважність; педагогічна вираженість – чутливість і спостережливість до психічного життя студентів, здатність інтуїтивно виділяти з навколишнього середовища навчально-виховні факти та педагогічно їх інтерпретувати; натхнення та інтуїція; добре здоров'я: розвинутий голос, добрий зір, здатність довго стояти, багато ходити, вільно й легко рухатись.

Крім того, дослідники вважають, що викладач повинен мати „розумний” консерватизм як поєднання рис індивіда з певною інерційністю психічної діяльності, яка водночас не перешкоджає інноваціям [7, с.70].

Якщо обдаровану особистість ще можна навчити, то виховувати їх необхідно, більше того, робити це потрібно з любов'ю, оскільки на переважну більшість з них чекає нелегке майбутнє. Одні будуть пригнічені усвідомленням нереалізованих можливостей, інші страждатимуть, збагнувши власну недосконалість, а треті знемагатимуть, осягнувши, що „істинне те, що неможливе”, до чого з болем у серці дійшов К.Тертуліан [8, с.172].

Отже, вивчення обдарованості – надзвичайно складна проблема, тому для

ефективності підготовки фахівців викладачеві необхідно бути гуманним, висококваліфікованим, всебічно розвинутим, мати різноманітний дидактичний матеріал для проведення уроків і позакласної роботи. Адже криниця, з якої студент черпає свої знання, повинна бути чистою, як джерельна вода. Саме тому педагогічна практика підтверджує, що лише спільними зусиллями, студентам можна забезпечити неперервний ланцюг: активний студент – магістр – аспірант – відомий науковець.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Особливості навчання обдарованих студентів у ВНЗ (аналіз досвіду педагогічних університетів України) // Нові технології навчання: Зб.наук.праць. Шляхи розвитку духовності та професіоналізму в умовах глобалізації // спец. Випуск №55. Частина I. – Київ-Вінниця, 2008. – С.193-199.
2. Волкова Н. Педагогіка.-К., 2001.- С.56.
3. Есарева З.Ф. Методика викладання у вищій школі: Навч.посібн. для студ. ВУЗів /Есарева З.Ф. – К., 2007. – 440с.
4. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч.посібн. / Кузьмінський А.І.. – К., 2005. – 486с.
5. Моляко В. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості // Обдарована дитина – 1998. - № 1.- С. 4-8.
6. Одаренные дети: выявление ,обучение ,развитие // Відкритий урок: розробки, технології,досвід.-2002.-№13-14.- С.23.
7. Сгадов С. Готовність викладача до інноваційної діяльності як компонент його організаційної культури / С. Сгадов // Вісник Львівського університету. – Серія педагогіки. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 2. – С. 67–73.
8. Тертуллиан К. Избранные сочинения. – М.,1994.- 365с.